

УДК 347.778.4

Кривенко Максим Олегович,

фахівець науково-дослідної частини

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ «ПЛАГІАТУ»

На сьогодні досить популярним є перевірка різноманітних творів, об'єктів інтелектуальної власності з приводу можливого запозичення, або так званого плагіату. Існують різноманітні програми, які допомагають перевірити унікальність того чи іншого твору, але незважаючи на це кількість правопорушень в сфері інтелектуальної власності не зменшується. Історичні джерела стверджують, що історія плагіату своїм корінням сягає античного періоду, незважаючи на це, плагіат як правове явище потребує детального вивчення та аналізу. Так як прийняття законів про охорону авторських прав перетворило проблему плагіату з суто мистецтвознавчої в юридичну та комерційну, виникає потреба визначити окремі питання даної теми. Ця тенденція пройшла через віки, має місце і сьогодні. Окремими авторами інколи порушується культура наукового пошуку, узагальнення, обробки та висвітлення результатів наукового пошуку.

Проблеми, пов'язані з питаннями плагіату висвітлені в ряді праць науковців, а саме: В. С. Дроб'язка, С. О. Глотова, В. В. Коноваленка, Л. Г. Максимова, А. П. Панкєєва, І. М. Рассолова, А. Серго, Т. І. Стексової, О. О. Штефан та ін.

Мета статті полягає у дослідженні передумов виникнення поняття плагіату. Відповідно до поставленої мети необхідно визначити наступні завдання, а саме: проаналізувати та визначити розвиток плагіату, як правового явища, яке набуває подальшого розповсюдження.

Існує багато енциклопедичних, правових визначень поняття. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-XII [1], як основний нормативний акт України, що забезпечує державну охорону інтелектуальної власності, у статті 50 пункті в зазначає: «плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [1]. Інші джерела вказують: «Плагіат – привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора» [2, с. 796 – 797].

«Плагіат – вид порушення прав автора або винахідника. Полягає у незаконному використанні під своїм ім'ям чужого твору (наукового, літературного, музичного) або винаходу, раціоналізаторської пропозиції (повністю або частково) без вказівки джерела запозичення...» [3, с. 601].

Поняття «плагіат» походить від латинського слова *plagium*, що означало викрадення і продаж чужих рабів за іншою версією *plagium*, у римському праві, означало злочинний продаж у рабство вільних людей, що тягнуло за собою покарання (*adplagas*) [2].

Пізніше поняття «*plagium*» почали використовувати у літературній діяльності. Ним називали крадіжку твору або його частини іншим автором, а сам вираз «*plagium*» було змінено на «*plagiumlitterarium*».

Історія явища привласнення інтелектуальної або творчої праці, як свідчать джерела, починається більше як 2000 років тому і перші випадки були зафіксовані в античну добу (Геродот, Діодор Сицилійський, Плутарх, Вергілій). Все ж таки вважати античну добу початком зародження плагіату таким яким він є сьогодні буде помилковим, оскільки у ці часи такого явища не існувало, а взяття частин чужих літературних творів вважалось абсолютно нормальним і розповсюдженим.

В XVII столітті про плагіат згадували на багатьох кафедрах європейських університетів. Викладач Якобус Томазіус в школі Святого Миколая в Лейпцизі, приблизно в 1684 році написав трактат *Deplagiolitterario* («Про літературні крадіжки»), в якому доводив «право» привласнювати собі чуже «добро» в області інтелектуальної творчості. Випадків використання чужих творів було занадто багато. В плагіаті обвинувачували Шекспіра, Мольєра [4].

Французький письменник Анатоль Франс писав, що зараз письменник зацікавлений в закріпленні за собою драматичного сюжету, романтичної комбінації, бо вони можуть збагатити його, навіть коли він посередній письменник на тридцять тисяч, сто тисяч і більше [5].

Але розглядаючи історію поняття, слід враховувати, що кожна країна має свою особисту істо-

рію компіляції відповідно до розвитку у ній писемності, появи вищих навчальних закладів, початку книговидання тощо.

Плагиаторська діяльність, за сучасним розумінням, як і саме поняття з'явились у Європі лише у XVII ст. З цього періоду починається відлік історії сучасної компіляції [2, с. 796 – 797].

Можливо припустити, що періодами зародження сучасного плагиату в історичній Україні є також XVII ст. Також цим періодом (1632 р. відкриття Києво-Братського колегіуму [2, с. 522 – 530] можна датувати і момент зародження плагиату у середовищі вищої освіти. Але його масовість, на нашу думку, припадає на кінець XVIII – XIX ст.

Друкарський станок було винайдено у другій третині XV ст. Йоганом Гутенбергом. Цей період відкриває нову еру технічного книговидання. Історична Україна не була осторонь європейського процесу доказами такого твердження виступають історичні факти: поява друкованого видання Івана Федорова «Апостол» (1574 р.) та книга невідомого львівського видавця (вийшла на 20 років раніше). Ще одним незаперечним доказом є поява найвідоміших українських друкарень: Львівська братська (1573 р.); Острозька (1560 р.); Києво-Печерська (1606 р.); Почаївська (1618 р.); Харківська університетська друкарня (1805 р.) тощо [2, с. 522 – 530].

Механізація книговидання відкрила сучасний історичний етап компіляції, у результаті зробивши його дешевим і доступним (замінила відлиття шрифту, набір тексту і витискування [6], а також забезпечила умови утворення суспільством нової інформації у напрямку мистецтва, культури, науки, як це довів С. П. Капіца (автор феноменологічної математичної моделі гіперболічного росту кількості населення Землі). За його словами, суспільство розвивається за рахунок новоутворених знань, що забезпечує умови демографічного приросту та умови соціально-економічного життя [7].

Отже, у епоху раннього середньовіччя літературний плагиат активно використовувався для написання власних творів окремими авторами [8]. Через одну тисячу років після описаної події плагиат теж має місце навіть серед відомих науковців. Відомо, що однією з причин розриву (протиріччя з новими релігійними тенденціями) між видатним французьким вченим, відомим соціальним реформатором, засновником школи утопічного соціалізму А. Сен-Симоном (1760 – 1825 рр.), та його учнем і соратником, засновником науки про суспільство «соціології» О. Контом (1798 – 1857 рр.), була претензія останнього на авторство окремих наукових праць та висунуті наукові ідеї [9].

Не обійшла ця проблема і Російську імперію. Незважаючи на те, що у 1830 р. був виданий Закон «О правах сочинителей, переводчиков и издателей», яким фактично прирівнювалися авторські права і права власності, мав місце плагиат [10].

Останнім великим нормативним актом був закон про авторське право, прийнятий в 1911 р., після довголітньої законодавчої процедури [11]. Цей Закон поширювався на всіх авторів неопублікованих творів, незалежно від їх громадянства і місцезнаходження твору, а крім того, на авторів творів, опублікованих на території Росії. Автору дозволялося право випускати твори під своїм ім'ям, псевдонімом або анонімно. Закон допускав співавторство у двох видах: якщо кожен співавтор виконував окрему частину роботи, або, якщо співавтори спільно створювали твір без виділення окремих частин дозволялося переходити авторського права за договором до інших осіб. Предметом договору могли бути і майбутні, ще не видані твори, які могли передаватися на строк не більше п'яти років, авторське право переходило у спадщину, якщо спадкоємців було кілька, то виникала спільна власність. Об'єктом авторського права були всілякі літературні, музичні та художні твори, фотокартки, грамофонні платівки та інші. Терміни авторського права були встановлені: довічно для автора і 50 років після смерті для спадкоємців; щодо окремих об'єктів авторського права були передбачені скорочені терміни.

Основні права автора склалися у виключному праві на відтворення, опублікування і розповсюдження твору, зміну і переробку з однієї форми в іншу, витяг з нього матеріальної вигоди і т. д. Закон включив в себе главу про видавничий договір, по якому автор зобов'язувався представити твір видавцеві, а останній – надрукувати твір в обумовлений договором строк, який не міг перевищувати 3 років. Видавці не мали права переуступати свої права за договором з автором при відсутності відповідного застереження. Автору надавалося право відмовитися від договору за наявності обставин, що перешкоджають опублікуванню ним твору. За порушення закону встановлені були двоякі санкції. Цивільна відповідальність визначалася залежно від ступеня вини порушника. Контрафактор, якщо він був сумніним, повинен був відшкодувати збитки в розмірі, що не перевищував отриманого ним прибутку. Контрафактні примірники твору передавалися за справедливою оцінкою потерпілому або знищувалися (за винятком архітектурних творів і пам'ятників). За видання чужого твору під своїм ім'ям встановлена була кримінальна відповідальність (не менше 3 місяців тюремного ув'язнення). Менш серйозні кримінальні порушення закону тя-

гли за собою арешт і штраф в сумі не понад 500 рублів [12].

З питань застосування декрету від 26 листопада 1918 р. «Про наукові, літературні, музичні і художні твори» до публічного виконання Народним комісаріатом освіти було видано інструкцію, згідно з якою ті драматичні і музичні твори авторів, які не були монополізовані державою, могли виконуватися тільки за угодою з автором чи об'єднанням, якому автор довірив захист своїх інтересів. Це положення поширювалося також на неопубліковані вірші, куплети, розповіді та інші твори для публічного читання. Інсценування для театру чи екранів творів авторів, опублікованих, але не призначених для публічного виконання, допускалася також лише за угодою з автором.

Опубліковані драматичні та музичні твори могли виконуватися публічно без особливої угоди з автором, якщо останнім постановка не була заборонена. Твори драматичні і музичні, оголошені надбанням РРФСР, і неопубліковані твори померлих авторів могли виконуватися тільки з дозволу Наркомосу. Публічне виконання драматичних і музичних творів підлягало оплаті авторським гонораром, внесеним через агентів Союзу драматичних письменників або Товариства російських драматичних письменників, у розмірі, встановленому цими товариствами, а для монополізованих творів – Наркомпросом. Гонорар за виконання творів живих авторів і спадкоємців, що вступили в права спадкування до видання декрету про скасування спадкування, суспільства передавали авторам і спадкоємцям. Гонорар за публічне виконання творів, оголошених надбанням РРФСР, а також творів померлих авторів, які не перейшли у спадок; суспільство вносило за вказівкою Наркомосу. Непрацевдатним родичам, які перебували на утриманні померлих авторів і мають право на отримання з літературної спадщини, Наркомпрос, за їх клопотанням, визначав розмір утримання за рахунок авторського гонорару. Органам Наркомосу було надано право звільняти окремі театри від сплати гонорару за твори, оголошені надбанням держави. Винні в невиконанні цих правил, крім відшкодування збитків, заповдіяних автору, повинні були притягуватися до суду революційного трибунала.

За Радянських часів активної боротьби з плагіатом не велося, незважаючи на те, що 30 листопада 1925 р. вийшов Закон «Про основні авторські права», а у 1973 році СРСР приєднався до Всесвітньої Конвенції про авторські права в редакції 1952 р. (Женевська редакція). Приєднання визначило зобов'язання СРСР щодо забезпечення мінімального рівня надання прав авторам, праці яких були випущені за кордоном. Але незважаючи на це, до-

слідне «перекопіювання» тексту одним автором іншого було доволі частим явищем. Особливо активно це спостерігалось при написанні навчальних, навчально-методичних посібників та підручників, монографій тощо. Лише один раз, за весь період існування СРСР спостерігався унікальний випадок, коли видатний співак Ф. Шаляпін після еміграції до Франції відсудив у 1930 р. у Радянського уряду 10 тис. франків за те, що в Радянській державі без його дозволу вийшла з друку книга «Сторінки мого життя», право на видання якої він продав французькій компанії «Міжнародна книга».

«Основи» 1925 р. підтвердили свободу перекладу. За перекладачем було закріплено авторське право на переклад. Якщо твір було випущено в світ, публічно, незважаючи на юридичну бездоганність даної редакції, деякі автори вважали, що це формулювання перетворює автора в підприємця. Для такого висновку ніяких підстав немає [13]. Виконання не вимагало дозволу автора. Останньому повинен був, однак, сплачуватися гонорар у встановленому розмірі, якщо з відвідувачів стягувалася плата. «Основи» 1925 р. допускали відчуження авторського права за договором з точним визначенням характеру використання.

«Основи» 1928 р. зберегли перелік тих випадків, коли «Основами» 1925 р. допускалося використання чужого твору без згоди його автора, і ввели суттєві доповнення та зміни цього переліку. Зокрема, переробка оповідних творів у драматичні й кіносценарії і навпаки, драматичних творів в кіносценарії, були допущені «Основами» 1928 р. лише за згодою автора або його правонаступників. Право використання художніх і фотографічних творів у промислових виробках, дозволене «Основами» 1925 р., доповнено в «Основах» 1928 р. застереженням «за умови сплати автору гонорару». На виконання закону РРФСР від 8 жовтня 1928 р про авторське право Наркомпрос РРФСР постановою від 8 червня 1930 р. встановив ставки авторського гонорару за порушення авторського права взамін відшкодування збитків. Якщо твір було видано без згоди автора, то видавництво сплачувало гонорар автору в підвищеному розмірі проти звичайних ставок, причому розміри штрафних ставок гонорару диференційовані за видами творів літератури і науки. Штрафні ставки були передбачені також за запозичення з творів без згоди автора, якщо одержання такої згоди було обов'язковим в силу закону; якщо порушені встановлені законом межі запозичення або не вказано його джерело; за передрук літературних творів або репродукцій; за використання в музичному творі тексту чужого літературного твору з порушенням установлених правил; за переробку твору з однієї форми в іншу без згоди

